
BADIIY MATNDA SIFAT DARAJALARINING QO‘LLANISHI

Maxbuba Maxmadiyoro

Alfraganus universiteti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek tilidagi sifatlarning daraja shakllari va ularning badiiy matndagi uslubiy hamda estetik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda sifatlarning oddiy, qiyosiy va orttirma daraja shakllarining grammatik tabiati, ularning obraz yaratish, muallif munosabatini ifodalash hamda badiiy nutqning ta’sirchanligini oshirishdagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, daraja shakllarining manzara tasviri, qahramon xarakteri va ruhiy holatini ochib berishdagi imkoniyatlari misollar asosida izohlanadi. Tadqiqot natijalari sifat daraja shakllari badiiy matnda muhim uslubiy vosita sifatida xizmat qilishi, muallifning individual uslubini shakllantirishi va asarning estetik qiymatini oshirishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: sifat, sifat darajalari, oddiy daraja, qiyosiy daraja, orttirma daraja, badiiy matn, uslubiyat, obrazlilik, ekspressivlik, estetik ta’sir, muallif uslubi, o‘zbek tili.

Til – millat ma’naviyatining asosiy ko‘zgusi bo‘lib, uning badiiy imkoniyatlari adabiy matnlarda to‘laqonli namoyon bo‘ladi. Badiiy nutqda so‘z tanlovi, grammatik shakllar va uslubiy vositalar muhim ahamiyat kasb etadi. Ana shunday vositalardan biri sifat so‘z turkumidir. Sifatlar predmet va hodisalarning belgi-xususiyatlarini ifodalab, tasvirning aniqligi, jonliligi va ta’sirchanligini ta’minlaydi.

O‘zbek tilida sifatlar darajalanish xususiyatiga ega bo‘lib, ular orqali belgining kuchi, miqyosi va solishtirma holati ifodalanadi. Ayniqsa, sifatlarning daraja shakllari badiiy matnda obraz yaratish, muallif munosabatini bildirish va hissiy ta’sirni kuchaytirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu sababli sifatlarning daraja shakllarini badiiy matnlar asosida tahlil qilish bugungi tilshunoslik uchun dolzarb masalalardan biridir.

I. Sifat daraja shakllari haqida umumiy tushuncha. O‘zbek tilshunosligida sifatlar belgi bildiruvchi mustaqil so‘z turkumi sifatida e’tirof etiladi. Sifatlar predmetning rangini, hajmini, holatini, sifatini va boshqa belgilarini ifodalaydi.

Ularning muhim grammatik xususiyatlaridan biri darajalanishdir.

Sifatlarning daraja shakllari asosan uch turga bo'linadi:

- 1) oddiy daraja;
- 2) qiyosiy daraja;
- 3) orttirma daraja.

Oddiy daraja belgining betaraf holatini ifodalasa, qiyosiy daraja bir predmet belgisini boshqasi bilan solishtirish asosida yuzaga keladi. Orttirma daraja esa belgining eng yuqori, kuchaytirilgan holatini bildiradi. Ushbu darajalar badiiy matnda turli estetik va uslubiy vazifalarni bajaradi.

II. Oddiy daraja sifatlarining badiiy matndagi o'rni. Oddiy darajadagi sifatlar badiiy matnda voqelikni real va tabiiy tasvirlashga xizmat qiladi. Ular asosan manzara tasviri, qahramon portreti va muhitni ifodalashda keng qo'llaniladi. Masalan, “keng dala”, “sokin tun”, “chuqur sukut” kabi birikmalar orqali muallif voqea sodir bo'layotgan muhitni sodda, ammo ta'sirchan tarzda ko'rsatadi.

Oddiy darajadagi sifatlar ko'pincha badiiy matnda fon vazifasini bajarib, keyingi kuchli tasvir vositalariga zamin yaratadi. Ular matnning tabiiyligi va ravonligini ta'minlab, o'quvchining voqeani oson tasavvur qilishiga yordam beradi.

III. Qiyosiy daraja sifatlarining uslubiy xususiyatlari. Qiyosiy darajadagi sifatlar badiiy nutqda muhim stilistik vosita hisoblanadi. Ular orqali qahramon ruhiy holatidagi o'zgarishlar, voqealar rivoji va muallif bahosi ifodalanadi. Masalan, “yanada og'irroq sukut”, “avvalgidan yorqinroq xotiralar” kabi ifodalar badiiy matnga harakat va ichki keskinlik olib kiradi.

Qiyosiy daraja shakllari solishtirish asosida yuzaga kelgani sababli, ular o'quvchini fikrlashga undaydi. Bu esa badiiy asarning ta'sirchanligini oshiradi. Qiyosiy darajadagi sifatlar, ayniqsa, psixologik tasvirlarda muhim ahamiyat kasb etadi.

IV. Orttirma daraja sifatlarining ekspressiv imkoniyatlari. Orttirma darajadagi sifatlar badiiy matnda eng kuchli ekspressiv vositalardan biri hisoblanadi. “Eng buyuk orzu”, “beqiyos go'zallik”, “nihoyatda og'ir dard” kabi ifodalar orqali muallif belgini maksimal darajada kuchaytiradi.

Bu turdagi sifatlar ko'pincha dramatik holatlarni, muhim g'oyaviy nuqtalarni ajratib ko'rsatishda qo'llaniladi. Natijada badiiy matnning hissiy ta'siri kuchayadi va

o'quvchi ongida chuqur iz qoldiradi.

V. Sifat daraja shakllarining obrazlilik yaratishdagi ahamiyati. Sifatlarning daraja shakllari badiiy obraz yaratishda muhim rol o'ynaydi. Oddiy daraja orqali obrazning tashqi ko'rinishi berilsa, qiyosiy va orttirma darajalar orqali uning ichki holati va muallif munosabati ochib beriladi.

Har bir ijodkor sifat darajalaridan o'ziga xos tarzda foydalanadi. Bu holat muallifning individual uslubini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

VI. Sifat daraja shakllarining muallif uslubini shakllantirishdagi roli

Badiiy matnda sifat darajalarining tanlanishi muallif estetik qarashlari bilan chambarchas bog'liq. Ba'zi yozuvchilar oddiy darajaga ko'proq murojaat qilib, soddalik va tabiiylikka urg'u bersa, boshqalari orttirma darajalarni ko'p qo'llab, drammatizm va hissiy ta'sirni kuchaytiradi.

Shu jihatdan sifat daraja shakllari nafaqat grammatik birlik, balki muhim uslubiy vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, sifatlarning daraja shakllari badiiy matnning muhim uslubiy vositalaridan biridir. Ular orqali obrazlilik, emotsionallik va ta'sirchanlik kuchaytiriladi. Oddiy, qiyosiy va orttirma daraja shakllari badiiy nutqda turli estetik vazifalarni bajarib, muallif g'oyasini chuqurroq ochishga xizmat qiladi. Sifat darajalarining maqsadga muvofiq qo'llanilishi badiiy asarning estetik qiymatini belgilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent, 2006.
2. Umurov X. Badiiy nutq nazariyasi. – Toshkent, 2004.
3. Qur'onov D. Til va uslub masalalari. – Toshkent, 2015.
4. Yo'ldoshev M. Matn lingvistikasi asoslari. – Toshkent, 2012.
5. G'ulomov A. O'zbek tili grammatikasi. – Toshkent, 1988.1
6. Botirova, S. (2020). Forming patriotic spirit within pedagogical education cluster. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 5(10), 200-205.
7. Saparniyazova, M. (2023). Structural-semantic classification of ergonyms of the Uzbek language. European organization for nuclear research.

8. Omonova, M. (2023). Talabalarning bilish faoliyatini faollashtirishda axborot texnologiyalaridan foydalanish. *UzMU xabarlari*, 1(7), 143-145.
9. Ibragimova, D. I. (2022). Zamonaviy maktablarda adabiyot fanini o'qitish muammolari. *Buyuk ipak yo'lida umuminsoniy va milliy qadriyatlar*, 1(2), 333-335.
10. MAMAJONOVA, N. TOPISHMOQLAR YARATILISHINING KOGNITIV ASOSLARI. *FILOLOGIYA VA PEDAGOGIKA*, 50.
11. Isoxonovich, M. X. (2022). Middle Ages Movarounnahr Rulers in the Views OF Researchers. *European Journal of Innovation in Nonformal Education*, 2(6), 134-136.
12. Xujayev, M. I. (2018). THE COVERAGE OF THE PROBLEM OF NATIONALARITY AND ITS ROLE ON THE PRESENT DAY IN AHMAD ZAKI VALADI'S WORK. *Мировая наука*, (6 (15)), 61-63.
13. Хужаев, М. И. (2018). АХМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙНИНГ ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ. In *Инновационные подходы в современной науке* (pp. 177-182).
14. Khujaev, M. (2024). AHMED ZAKI: ON THE IDEAS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY. *Экономика и социум*, (1 (116)), 235-239.